

DODATNO POROČILO O RAZISKAVAH ZGODNJESREDNJEVEŠKE GRADBENE DEJAVNOSTI NA SVETIH GORAH NAD SOTLO

JOSIP KOROŠEC ml.

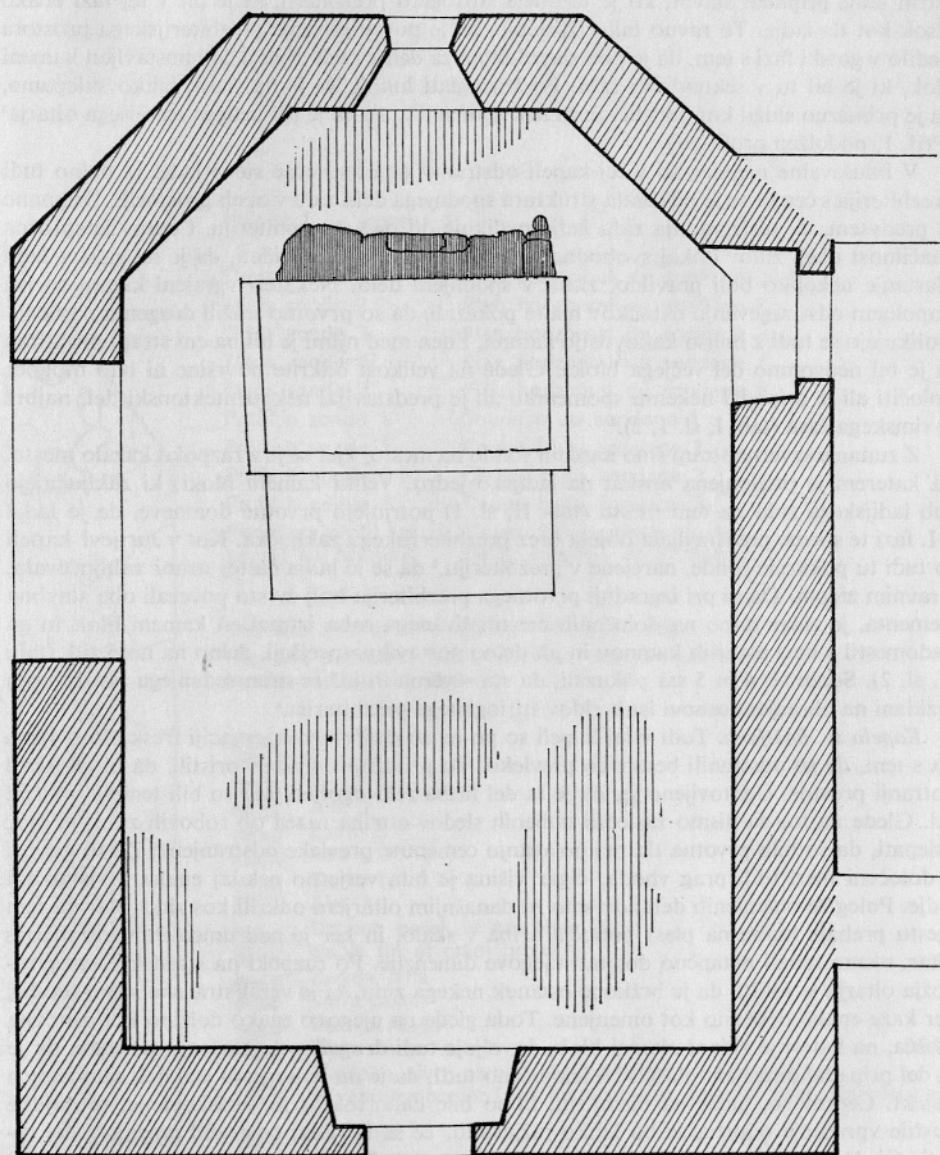
Ljubljana

Arheološka dela na Svetih gorah so v zadnjih kampanjah dala nekaj zelo pomembnih in dragocenih podatkov za rekonstrukcijo srednjeveškega videza tega hriba in njegovih stavb. Raziskave so usmerjale z ene strani arheološka sondiranja z druge pa konzervacijska in restavracijska dela, ki so bila v tem času opravljena na nekaterih stavbah, zlasti na kapeli sv. Martina in sv. Boštjana.

Kapela sv. Martina. Odstranitev betonske prevleke tal je dovolila, da se načrtno razišče notranja površina te stavbe. V ta namen smo napravili pet sond in to dve (št. 4 in 5) v prezbitერიju in tri (št. 1—3) v ladji (sl. 2).

Sondi v prezbitერიju sta pokazali, da sta bili pod cementno prevleko dve plasti estriha, med katerimi je bila debelejša plast drobnega in čistega peska. Med to plastjo in spodnjim estrihom je bila vrsta rečnih oblic. Glede na to, kako se je širil proti vzhodni steni apside zgornji estrih, je nedvomno, da se povezuje za prezbitერიj s tristranskim zaključkom, medtem ko je spodnji pripadal štirioglatemu prezbitერიju. V tem prostoru je globlji estrih ohranjen samo z manjšimi fragmenti na posameznih mestih. Nekoliko večji kos je bil pri slavoloku. Ob južni steni so se po odstranitvi zgornjih plasti pokazale dokaj dobro ohranjene sledi starejše, oziroma štirioglate apside, ki smo jo v prejšnjih obdelavah označili kot II. gradbeno fazo tega objekta (Pril., tloris sonde 4).¹ Smer zaključnega zidu, ki na vzhodni strani zapira ta prostor je delno nakazana z omenjenimi fragmenti spodnjega estriha, delno pa z dokaj pravilno vrsto manjših kamnov, ki so sestavljali njegovo zunanjo stran. Da je tu obstajal omenjeni prečni zid, govori tudi kamen v jugovzhodnem vogalu, ki predstavlja začetek njegovih temeljev. Zunanjo mejo — do kam je segala štiriogлата апсида — smo ugotovili po sestavi nasipa, ki je bil uporabljen za niveliranje prostora med tem starejšim in sedanjim zidom apside. Ta prostor je bil izpolnjen z zemljo, pomešano s kamni, deli ometa in malte (Pril. 1, tloris sonde 4, 5). Na severni strani prezbitერიja, kot smo že poročali,² so bili ostanki zidu komaj vidni, toda smer oblikovane skale se ujema s prej omenjenimi podatki nasprotne vogala.

Sonde v ladji so pokazale dokaj drugačno strukturo podlage kot v prezbitერიju. Tu je bil takoj pod cementno prevleko estrih, pod njim pa plast črne zemlje, ki je prekrivala vrsto kamnov, pod katerimi so se pokazali ostanki še starejšega estriha (Pril. 1, tloris in profila a, b sonde 1). Na večjem delu ladje so bila pred polaganjem estriha skalnata tla

Sl. 1. Tloris Boštjanove kapele

Fig. 1. Plan horizontal de la chapelle de St. Sebastien

nivelirana z zemljo, med katero so bili kosi kamnov. V sondi št. 2, tj. v jugozahodnem delu, je bila namesto črne zemlje rdeča (Pril. 1, tloris in profil sonde 2). Ta nivelacijska plast je bila občutno debelejša zaradi pada skalnate zasnove proti jugu.

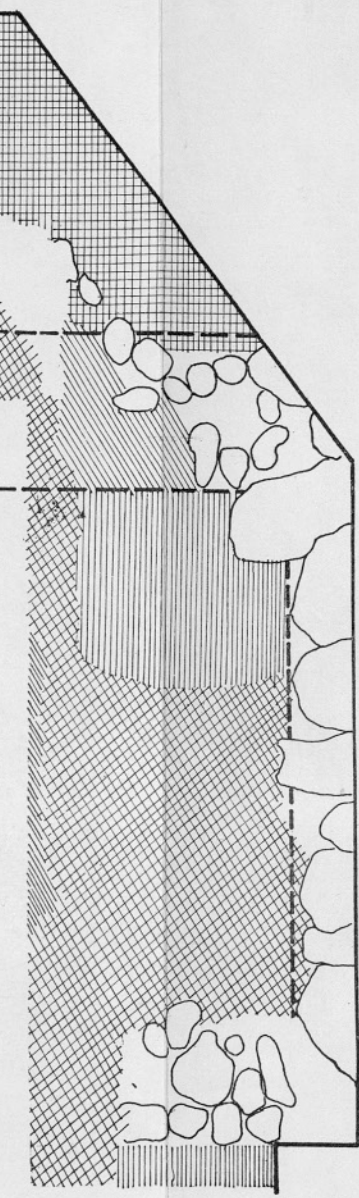
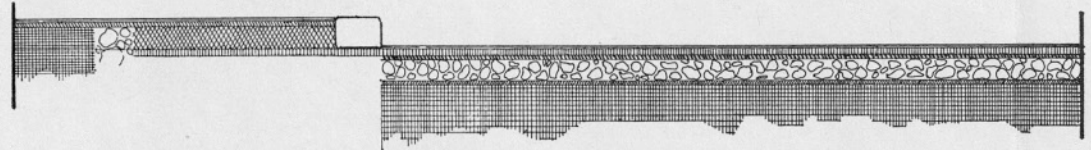
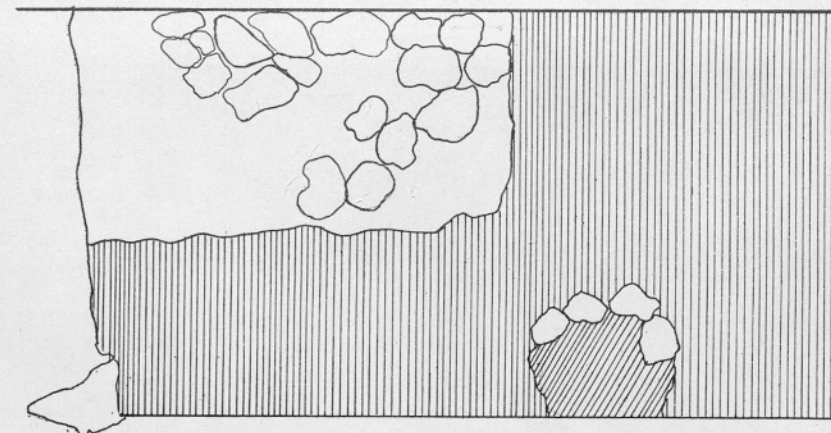
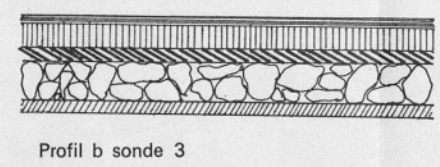
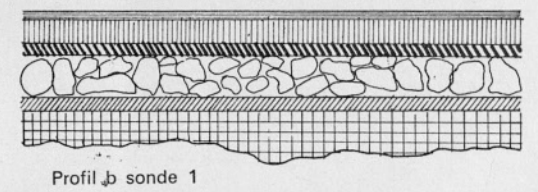
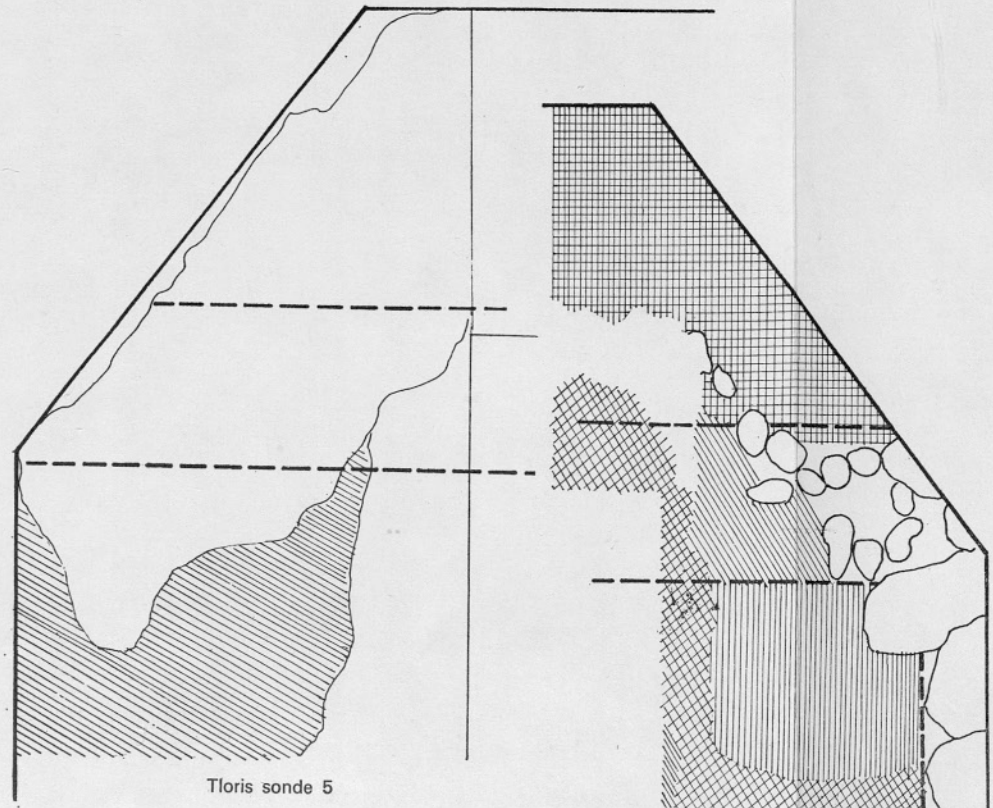
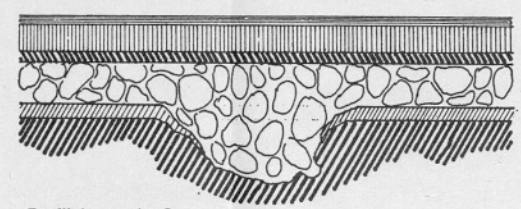
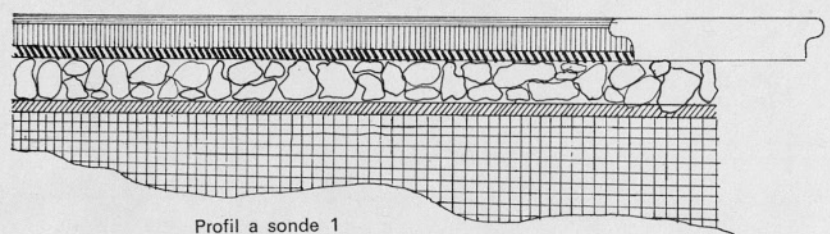
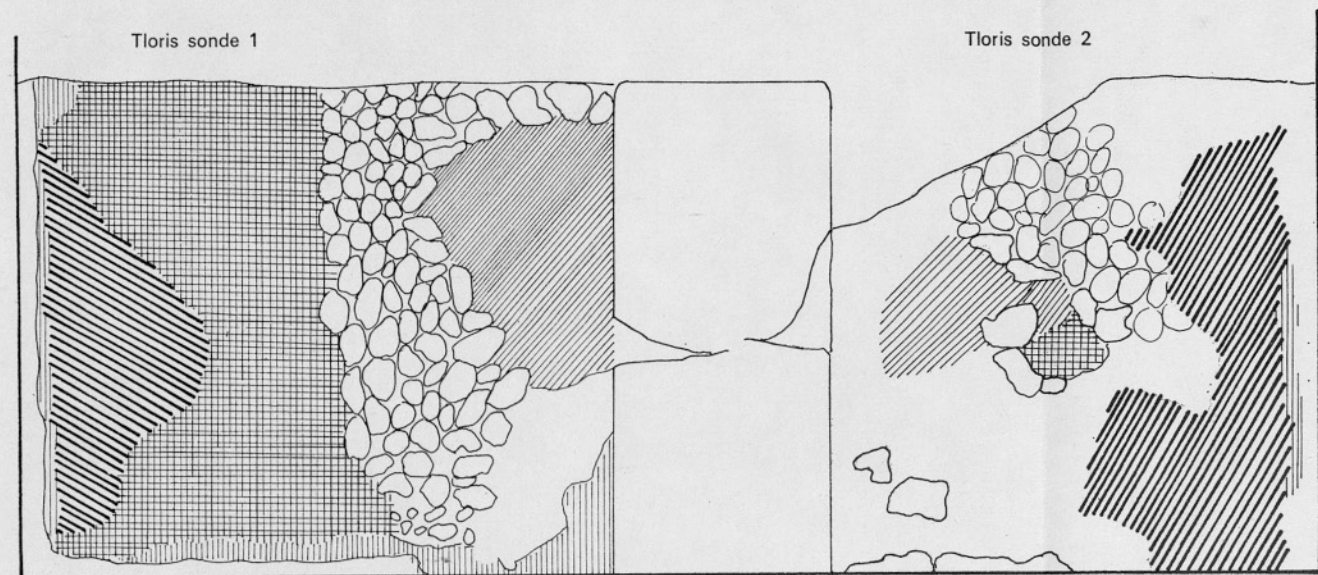
Sonda št. 3 v jugovzhodnem delu ladje je pokazala, da je najvišji estrih tega prostora segal v prezbiterijski del kapele (Pril. 1, tloris in profil sonde 3). To pomeni, da je najmlajši estrih ladje pripadal stavbi, ko je ta imela štirioglati prezbitერი, ki je bil v tej fazi enako visok kot tla ladje. To ravno tako izpričuje, da je povzdigovanje prezbiterijskega prostora sledilo v gotski fazi s tem, da je pod slavolokom za delitev teh dveh delov postavljen kameni blok, ki je bil tu v sekundarni rabi. Po štirioglati luknji, ki je na sredi, lahko sklepamo, da je primarno služil kot podstavek za nek spomenik, ali da je del nekega starejšega oltarja³ (Pril. 1, podolžen profil tal).

V izsuševalne namene so v tej kapeli odstranili omet severne stene ladje in delno tudi prezbiterijski s čemer se je pokazala struktura spodnjega dela zidu v obeh prostorih. Dognano je predvsem, da se izgradnja zidu ladje razlikuje od one v prezbitერიju. Čeprav je splošna značilnost obeh zidov dokaj svobodna zidava z lomljencem je videti, da je na zidu v ladji platenje nekoliko bolj pravilno, zlasti v spodnjem delu. Nekateri vgrajeni kamni so pri popolnem odstranjevanju ostankov malte pokazali, da so prvotno služili drugemu namenu. Odlikujejo se tudi z boljšo kakovostjo kamna. Eden med njimi je bil na eni strani profiliran in je bil nedvomno del večjega bloka. Glede na velikost odkrite površine ni bilo mogoče določiti ali je pripadal nekemu spomeniku ali je predstavljal nek arhitektonski del, najbrž iz rimskega časa (tab. I, sl. 1, 2).⁴

Z zunanje severne strani smo naredili sondo na mestu, kjer se je z razpoko kazalo mesto, na katerem je prislonjena apsida na ladijsko jedro. Veliki kameni bloki, ki zaključujejo rob ladijskega zidu na tem mestu (tab. II, sl. 1) potrjujejo prvotne domneve, da je ladja v I. fazi te stavbe predstavljala objekt brez prezbiterijskega zaključka. Kot v Jurjevi kapeli so tudi tu pokazale sonde, narejene v prezbitერიju,⁵ da se je ladja na tej strani zaključevala, z ravnim zidom. Da bi pri izgradnji prvotnega prezbiterijskega zidu bolj čvrsto povezali oba stavbna elementa, je zidar samo na določenih mestih šivanega roba iztrgal en kameni blok in ga nadomestil s kosi manjših kamnov in jih delno postavil na prejšnji, delno na novi zid (tab. II, sl. 2). Sondi št. 4 in 5 sta pokazali, da sta severna in južna stran sedanjega prezbiterijskega sezdani na ohranjeni osnovi istih zidov štirioglatega prezbiterijskega zidu.⁶

Kapela sv. Boštjana. Tudi v tej kapeli so po restavraciji in konzervaciji fresk obnovljena tla s tem, da so odstranili betonsko prevleko. To priložnost smo izkoristili, da bi raziskali notranji prostor. Ugotovljeno je, da je ta del hriba zelo ogoljen, ker so bili temelji v višini tal. Glede na to, da nismo zasledili nobenih sledov estriha razen ob robovih zidu, je moč sklepati, da so bila prvotna tla pri polaganju cementne prevleke odstranjena. Za to govori v določeni meri tudi prag vhoda, čigar višina je bila verjetno nekdanj enaka z višino tal ladje. Poleg že omenjenih detajlov smo za današnjim oltarjem odkrili kos zidu. Ker na tem mestu prehaja humusna plast pobočja hriba v skalo, in ker je nad omenjenim ostankom oltar, nismo mogli natančno dognati njegove dimenzije. Po razpoki na stranski steni podnožja oltarja je soditi, da je bržkone ostanek nekega zidu, ki je vezal stranske stene stavbe, ker kaže enako debelino kot omenjene. Toda glede na njegovo enako dolžino kot osnovna plošča, na kateri je zidani oltarni blok, dovoljuje tudi drugačno tolmačenje, oziroma da je ta del pripadal omenjeni plošči. Ni izključeno tudi, da je na tem mestu stal nek samostojen objekt. Čeprav so, glede na možnosti, ki so bile dane tokrat za raziskovanje, te najdbe pustile vprašanje odprto, se bo lahko razjasnilo, če se bo kdaj odstranil omenjeni del oltarja (sl. 1).

Poleg teh del je bila v tej kapeli narejena sonda v lopi na steni ladje, kjer so se na ometu kazali obris neke odprtine. Pri odkrivanju fresk je dokončno dognano, da je na tem mestu

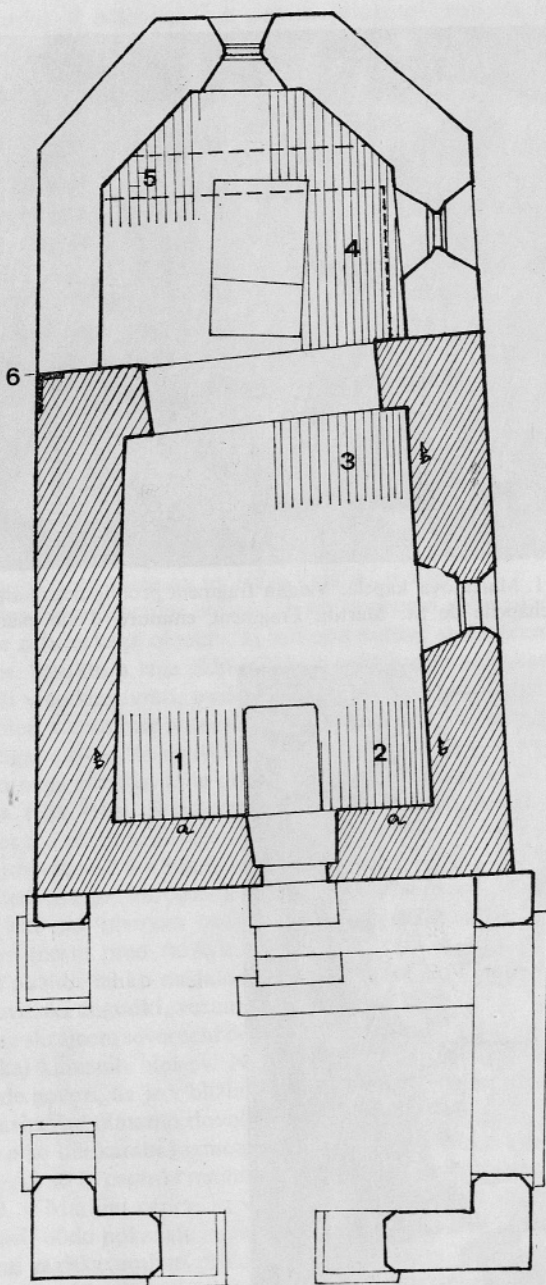

Priloga 1 — Annexe 1

- Tloris sonde 1 : Plan horizontal du sondage 1
- Tloris sonde 2 : Plan horizontal du sondage 2
- Tloris sonde 3 : Plan horizontal du sondage 3
- Tloris sonde 4 : Plan horizontal du sondage 4
- Tloris sonde 5 : Plan horizontal du sondage 5
- Profil a sonde 1 : Coupe a du sondage 1
- Profil b sonde 1 : Coupe b du sondage 1
- Profil b sonde 2 : Coupe b du sondage 2
- Profil b sonde 3 : Coupe b du sondage 3
- Podolžen profil tal kapele sv. Martina : Coupe longitudinale du sol de la chapelle de St. Martin

Legenda tlorisov in profilov v Martinovi kapeli.
Légende des plans horizontaux et des coupes dans la chpaille de St. Martin

- Cement
- Ciment
- Estrih 2.
- Aire 2
- Estrih 3.
- Aire 3
- Estrih 1.
- Aire 1
- Droben pesek in zdrobljen omet
- Sable fin et crépi broyé
- Zemlja črna
- Terre noire
- Zemlja rdeča
- Terre rouge
- Nasipan nivo: zemlja ali kosi ometa s kamenjem.
- Niveau remblayé: Terre ou morceaux de crépi avec des pierres
- Kamenje
- Pierres

Sl. 2. Tloris Martinove kapele
Fig. 2. Plan horizontal de la chapelle de St. Martin

Sl. 1. Martinova kapela. Vzidan fragment profiliranega kamna
Fig. 1. La chapelle de St. Martin. Fragment emmuré d'une pierre profilée

Sl. 2. Severni zid ladje kapele sv. Martina
Fig. 2. Le mur septentrional de la nef de la chapelle de St. Martin

bilo dvakrat prezidano okno.⁷ Enako okno je bilo tudi na nasprotni strani ladje, kjer je danes prezidano v dva manjša. Z odkritjem teh odprtín je ugotovljeno, da je bila stavba visoka do kodar segajo na stenah odkrite freske iz 16. stoletja.⁸ Osvetljena je bila z velikimi stranskimi okni, kar je za sedaj dokaj nenavaden pojav. Z druge strani odkritje desnega okna potrjuje domnevo, da v tej fazi kapela še ni imela dozidane današnje lópe. Ni izključeno, da je bilo prvotno neko manjše nadstrešje pred vhodom kot zaščita zunanjemu oltarju.

Kapela sv. Jurija. Čeprav na tej kapeli niso bili začeti novi arheološki posegi, so se z ovlažitvijo zunanjega ometa pri številnih nalivih 1972. leta lahko videli nekateri detajli, ki jih drugače ni moč zapaziti. Med take moramo omeniti določena barvna odstopanja na ometu na posameznih mestih sten v obliki svetlejših lis. Gre za različno sestavo malte, ki je nedvomno bila na takšnih mestih naknadno nametana.⁹ Na tak način je razločno odstopil celotni rob čelnega trikotnika na fasadi kapele in večja štirikotna površina z desne strani vhoda. Ni dvoma, da se oba pojava lahko povežeta z lopo (verjetno leseno), ki je nekdaj stala pred kapelo¹⁰ in nad zunanjim oltarjem pod njo.¹¹

Take in podobne sledi opozarjajo, da se pod ometom lahko krijejo še nekateri detajli na tej stavbi.¹²

Sektor A—C. V vsej dolžini sonde v sektorju A smo lahko ugotovili sled nekega odstranjenega zidu, ki je šel paralelno z današnjo škarpo vzhodno od Marijine cerkve. Enako sled smo ugotovili tudi v sektorju B in C, ki se je nadaljevala v ravni črti tudi čez vmesni prostor, prekopan v prejšnjih raziskovalnih kampanjah na tem hribu. Medtem ko smo to sled v zgornjih sondah dognali po ravno izklesani skali hriba, je v južnem delu bilo še nekaj grobo in nepravilno tesanih kamnov ter večja količina malte.

Pod samim stopniščem Marijine cerkve, tj. ob severnem robu sonde v sektorju A, smo naleteli na ostanke zidu nekega objekta, ki leži pod samim stopniščem in mogoče celo pod drugimi deli stavbe. Struktura tega zidu je bila iz pravilno tesanih kamenih blokov, od katerih so bili manjši v spodnji vrsti, medtem ko so bili zgoraj večji in nekoliko stopničasto potegnjeni navznoter. Čeprav za sedaj ne moremo dognati, kaj je ta gradbeni objekt predstavljal,¹³ je zid, čigar sled je šla proti Boštjanovi kapeli in še bolj proti severu, nedvomno pripadal delu tabornega obzidja, ki je obdajal centralni del terase. Ni dvoma, da je obdajal vse kulne stavbe tega vrha. Stratigrafska situacija v odnosu do zgodnesrednjeveških grobov kaže odsekane spodnje ekstremitete v grobu skeleta št. 10 v sektorju A, in v grobu št. 3/68 za Boštjanovo lopo.¹⁴ S kopanjem njegovih temeljev je nedvomno bil uničen dobršen del nekropole. Glede na to, da omenjeni kos zidu neznanega objekta, ki smo ga odkrili pod stopniščem, leži nad nivojem obzidja, je izpričana njegova datacija, oziroma je šel po platoju na tem mestu pred razširitvijo Marijine cerkve (kar se je nedvomno zgodilo v 17. st.). Zato je obzidje lahko nastalo v 12. ali 13. st.¹⁵ To datacijo v določeni meri narekujejo tudi zgodovinski dogodki, vezani za Svete gore.¹⁶

V sektorju C na skrajnem severnem delu sonde, tj. za prostorom nekdanje sonde 5—5a/67, smo zasledili nekaj kamenih blokov. Njihova velikost in oblika, večja količina malte na samem robu sonde govori, da je v bližini stal nek stavbni objekt. Brez dvoma je bil v neposredni bližini. Dasiravno nimamo dovolj elementov za kakršnokoli njegovo rekonstrukcijo pa je po tem kako so bili kamni razmetani domnevati, da gre, vsaj v spodnjih delih za pravokotno osnovo. Ali so to ostanki majhne kapelice, ki je upodobljena na nekaterih motivnih slikah iz 17. stol. v Marijini cerkvi in v Posavskem muzeju v Brežicah, kot šesti sakralni objekt na tej terasi, bodo pokazale nadaljnje raziskave.

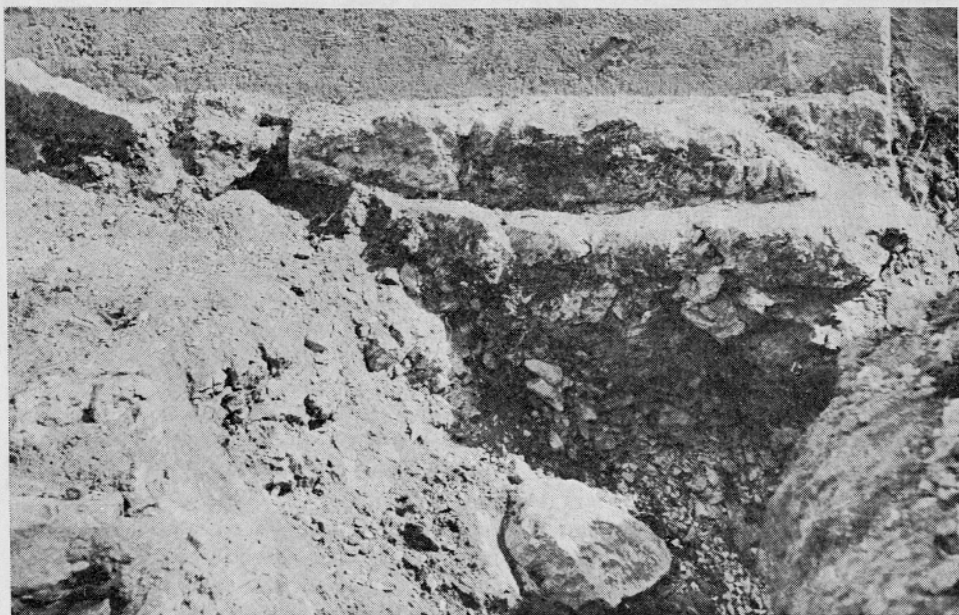
Z opravljenimi raziskavami so pridobljeni predvsem novi dragoceni podatki za rekonstrukcijo kapelice sv. Martina zlasti za prvi dve fazi njenega stavbnega preoblikovanja. Za sedaj sta najpomembnejši ugotovitvi odkritje sledu zidu na prehodu med ladjo in prezbitერიem, ki je nekdaj na tej strani zapiral ladijski del pod slavolokom in severovzhodni

Sl. 1. Martinova kapela. Razpoka, kjer se stikata ladja in prezbitelij
Fig. 1. La chapelle de St. Martin. La fissure, où se touchent la nef et le choeur

Sl. 2. Martinova kapela. Zidna sonda na mestu kjer se stikata ladja in prezbitelij z zunanje strani
Fig. 2. La chapelle de St. Martin. Le sondage mural à l'endroit où se touchent la nef et le choeur
de la partie extérieure

Sl. 1. Ohranjeni deli zidov nekega uničenega objekta pod stopnicami Marijine cerkve
Fig. 1. Parties conservées des murs d'un bâtiment détruit sous l'escalier de l'église de la Vierge Marie

Sl. 2. Sled tabornega zidu v sektorju A
Fig. 2. Trace du mur du camp fortifié
dans le secteur A

vertikalni šivani rob njenega zunanjega vogala. Obe še potrjujeta prvotno domnevo o štirioglati talni zasnovi objekta v I. gradbeni fazi. Kamni pod južnim zidom današnjega prezbiterija ter ostanki prečnega zidu v vzhodnem delu tega prostora govore za preoblikovanje nekdanje stavbe iz I. faze v kapelico s štirioglatim kornim zaključkom.

S temi detajli so hkrati potrjeni tudi drugi elementi, ki so bili dognani pri prvih raziskavah kapelic sv. Jurija in sv. Martina. Če primerjamo končno te momente z onimi, ki smo jih lahko ugotovili na kapelici sv. Jurija, obstaja kljub temu, da gre v II. gradbeni fazi za preoblikovanje enakega objekta v enak tip kapelice, pri graditvi določena razlika. Medtem ko je bil na Jurijevi kapeli prezbiterijski prizidek samo prislonjen na že obstoječe ladijsko jedro in ga je verjetno z njo vezala samo strešna konstrukcija, je na Martinovi kapeli ta vezava speljana sicer samo delno, tudi na delu zida.

Tudi v nekaterih drugih detajlih se prizidana elementa ločita drug od drugega. Medtem ko je v primeru Jurijeve kapele ta del nekaj ožji od ladje in je tudi zidan s tanjšimi zidovi kot ladijski, je na Martinovi kapeli korni del enako širok kot ladja in zidovje enake debeline kot ladijsko. Prav ta enaka debelina zidov in ravna zunanja stran stranskega zidu bi lahko zapeljala k domnevi, da sta oba dela stavbe zidana hkrati, oziroma da je Martinova kapela v svoji I. gradbeni fazi že predstavljala objekt s štirioglatim korom. Toda prisotnost sledu zidu pod slavalokom in zlasti izdelani robovi na ladijskem delu, tam, kjer se stika s prezbiterijem, ter kasnejša odstranitev posameznih njegovih kamenih blokov za medsebojno povezavo, zanesljivo govore, da gre za dve gradbeni fazi.

S kulturnega vidika pridobljeni dosežki nas še enkrat opozarjajo, da se nastanek obravnavanih kapelic mora povezati z obdobjem pred slovansko naselitvijo v te kraje, tj. v čas, ko je umetnostno ustvarjanje še močno prepojeno z antično, čeprav nekoliko podmlajeno kulturo. Kljub marsikaterim spomenikom, ki so jih odkrili, se relativno malo ve o obdobju na prehodu med antiko in zgodnjim srednjim vekom. Vsekakor na ozemlju Slovenije predstavljata v tej fazi svetogorski kapelici za sedaj še objekta brez primerjave, čeprav je drugod ta tip stavbe dokaj običajen.

Tudi iz naslednje faze nam sakralna arhitektura ni kaj več znana. V II. fazi razvoja naša objekta ne sodita v najbolj zgodnje stvaritve te vrste, o katerih poročajo zgodovinski viri.¹⁷ Po obliki prezbiterija se uvrščata kljub temu med spomenike zelo zgodnjega slogovnega stavbarstva, ki je v umetnostni zgodovini označen kot predromanski slog.¹⁸

Trdimo pa lahko, če primerjamo oblike stavb, ki se nam kažeta v eni in drugi fazi omenjenih kapelic, da v bistvu dograditev prezbiterija ni mnogo spremenila njun videz. Čeprav v stavbnem razvoju ohranjata prvotno oblikovano zamisel (ladjo in vežo), sta obe prilagojeni novim verskim potrebam časa in nedvomno novi prevzeti funkciji.¹⁹ Odročen geografski položaj Svetih gor bi lahko na podlagi teh momentov vsilil domnevo o njunem morebitnem lokalnem razvoju. Če primerjamo s podobnimi koroškimi sakralnimi stavbami, zlasti s tistimi, ki imajo štirioglat dozidan prezbiterij, je nedvomno, da sodita k tipu, nastalem pod vplivom zahodnoevropskega tovrstnega stavbarstva.²⁰ Ta je dospel v te kraje s posredovanjem Koroške.

¹⁷ J. Korošec ml., Sv. Jurij in sv. Martin na Svetih gorah na Bizeljskem v predromanski dobi, *Arh. vestnik* 21—22 (1970—1971) 201 s.

¹⁸ *Ibidem*, sl. 2 na prilogi.

¹⁹ V zvezi s tem kamnom moramo pripomniti, da velikost luknje odgovarja odprtini na menzah toda tudi nekaterim luknjam na postamentih za nadgrobnike (K. Patsch, *Archäolog-epigr. Untresuchungen zur Ge-*

schichte der röm. Provinz Dalmatien VI, WMBH 9 (1904) sl. 111; *WMBH* 10 (1909) sl. 108, str. 170.

²⁰ Mogoče je del postamenta nekega nadgrobnika.

¹⁵ J. Korošec ml., *Arh. vestnik* 1970—1971, sl. 1 na prilogi.

¹⁶ *Ibidem*, 201.

¹⁷ Danes se na tem mestu nahaja vzdana s strani lope lesena omarica.

⁸ To višino zaznamuje lesen vodoraven tram, ki se nahaja vzdignjen v zahodno steno ladje in sledi nadzidavi na zunanji strani kapele.

⁹ Enako sled, ki so jo pustile stopnice, smo omenili pod vhodom v prezbitenij (ibidem, 197).

¹⁰ Korošec Paola-Korošec Josip ml., Arheološka ranoslavenska inštruiranja na Svetim Goram na Bizeljskem, *Balkanoslavica* 3 (Prilep-Beograd 1973) 125 ss.

¹¹ O tretjem oltarju zunaj kapele govori tudi A. Stegenšek 1911, 8.

¹² Posamezne lise in neravnine nad vhodom govorijo o morebitnem oknu, podobnem kot v čelnem trikotniku kapele sv. Martina.

¹³ Čeprav so pri obnovi fasade Marijine cerkev podrl balustrado stopnišča ni bilo mogoče več dognati. Nadaljnje raziskave na tem mestu bodo bolj težavne, ker so tudi z južne strani postavili stopničasti dostop in s tem zazidali ves prostor med zvonikom in nekdanjim stopniščem, tj. prostor kjer je ležala raziskana nekropola.

¹⁴ P. Korošec, Raziskave na Svetih gorah na Bizeljskem, *Arh. vestnik* 20 (1969) 243.

¹⁵ Ni izključeno, da je bilo porušeno z nastankom tega objekta. Da ga ni bilo več v času, ko je bila razširjena Marijina cerkev, pričajo votivne slike iz 17. stol.

¹⁶ Ve se, da je na Svetih gorah napisana listina, s katero je Oton Kunšperški daroval vas Razor studeniškemu samostanu na Dravskem polju (okoli 1265, leta). Glej A. Stegenšek 1911, 24, listina 1 in str. 10 s.

¹⁷ M. Kos, *Zgodovina Slovencev od nastanka do petnajstega stoletja* (Ljubljana 1955) 89 s.

¹⁸ M. Zadnikar, *Romanska umetnost*, Ars Sloveniae (Ljubljana 1970) V s.

¹⁹ Nedvomno je, da obe kapelici v II. faz nimata več pokopališkega karakterja.

²⁰ J. Cibulka, Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu, *Monum. Archaeol.* (Praha 1958) 79 ss. F. Prinz, *Die Entwicklung des altgallischen und merowingischen Mönchtums*, Das erste Jahrtausend, Textband I (Düsseldorf 1963) 223 ss.

RAPPORT ADDITIONNEL SUR LES RECHERCHES DE L'ACTIVITÉ ARCHITECTURALE DU HAUT MOYEN ÂGE A SVETE GORE EN AMONT DE LA SOTLA

Résumé

Dès les débuts mêmes, les interventions archéologiques ont été traitées séparément de celles de l'histoire de l'art, bien qu'il s'agisse de bâtiments de la même période. C'est pourquoi on a fait aussi un rapport spécial pour les recherches de 1972. A côté des travaux archéologiques, cette campagne a englobé aussi les travaux de conservation et de restauration sur deux bâtiments: la chapelle de St. Martin et celle de St. Boštjan (Sebastien).

Dans la chapelle de St. Martin, lors de l'enlèvement du revêtement de béton du sol on a fait cinq sondages (fig. 2). Dans l'emplacement du chœur, deux sondages ont fait apparaître deux couches d'aire séparées: la couche supérieure est liée au chœur gothique actuel et la couche inférieure au chœur quadrangulaire. Le chœur plus ancien est prouvé encore par les restes de ses fondations sous le mur méridional du chœur actuel. Il est attesté aussi par les traces du mur de clôture et les sédiments, dans lesquels il y avait des morceaux de crépi et de mortier à l'extrémité orientale de cet emplacement (ann. 1).

Dans la nef, trois sondages ont montré une autre structure du sol. Dans cet emplacement, l'aire la plus élevée, étant donné la hauteur à laquelle elle était, est liée à l'annexe quadrangulaire du chœur, tandis que l'aire de la nef la plus basse appartenait à sa phase la plus ancienne, où l'édifice était encore sans chœur. On voit que le plancher du chœur n'a été élevé qu'à la phase gothique de cet édifice (ann. 1, Coupe longitudinal de la chapelle de St. Martin).

Le crépi enlevé au mur septentrional de la nef et du chœur a montré que la structure de la construction des deux emplacements est différente. Dans la nef sont particulièrement intéressantes les

couches inférieures du mur, qui sont faites de pierres taillées plus régulièrement, parmi lesquelles il y a un certain nombre de fragments romains réemployés (pl. I, fig. 1, 2).

Un moindre sondage au côté extérieur du mur, où se touchent la nef et le chœur (pl. II, fig. 1), a montré que le bord nord-est de la nef est joint en angle à l'aide d'assez grands blocs de pierre. Plus tard, lors de la construction du chœur, ce bord a été quelque peu endommagé à cause de la liaison de la nouvelle et de l'ancienne partie de l'édifice (pl. II, fig. 2).

Dans la restauration et la conservation de la chapelle de St. Boštjan on a élevé le revêtement en béton de la base, lequel avait été posé directement sur le fond rocheux, parce qu'on avait arraché au préalable l'ancienne aire.

A côté de certains autres détails, est importante la partie du mur qui se trouve derrière l'autel actuel. L'auteur pense que ce fragment peut être interprété comme une partie de la base de l'autel, un mur transversal qui aurait lié les murs latéraux, ou qu'il appartenait à un bâtiment indépendant plus ancien (fig. 1).

Dans cette chapelle aussi, du côté du porche on a fait un sondage du mur. Celui-ci a montré que l'intérieur était éclairé par deux grandes fenêtres posées horizontalement sur les murs latérales de la chapelle.

Bien que dans la chapelle de St. Georges cette fois on n'ait pas fait de nouvelles interventions archéologiques, l'auteur considère comme importantes les taches qui sont apparues dans les averses durables sur le crépi humidifié, et cela aux endroits où il a été appliqué ultérieurement. Par ces taches on peut juger que devant l'entrée de la chapelle il y avait autrefois un petit porche et à la droite de l'entrée un autel et probablement quelques autres détails.

Hors des bâtiments sacrés aussi, dans les secteurs A — C, on a découvert des traces d'autres bâtiments architecturaux. Parmi ceux-ci se rangent un mur, qui entourait du côté oriental tout l'espace autour de l'église, et une partie d'un bâtiment qui se trouvait à droite sous l'escalier actuel de l'église de la Vierge Marie. Par le rapport stratigraphique réciproque et le rapport envers l'église mentionnée, l'auteur conclut que le bâtiment existait avant l'extension latérale de l'église de la Vierge Marie, c.-à-d. avant le 17e s., tandis que l'enceinte a été construite au 12e ou au début du 13e siècle (pl. III, fig. 2, 1).

Dans le secteur C on a localisé les traces des fondations du sixième bâtiment sacré qu'on voit sur les peintures votives du 17e siècle.

A la fin, l'auteur résume les données acquises dans la chapelle de St. Martin et il arrive à la conclusion que, bien que les chapelles de St. Martin et de St. Georges appartiennent à la IIe phase de construction du même type de bâtiment sacré, il existe une certaine différence entre elles. La première est la grandeur du chœur ajouté qui, dans la chapelle de St. Georges, est plus étroit que la nef, alors que dans celle de St. Martin les deux parties ont la même largeur. Une autre différence est dans l'épaisseur des murs qui, dans la chapelle de St. Georges, sont moins épais, tandis que dans celle de St. Martin l'épaisseur est la même que celle des murs de la nef. Justement cette même épaisseur des murs et le côté tout droit du mur extérieur de la chapelle de St. Martin pourraient conduire à la supposition que les deux parties de l'édifice sont de la même période, c.-à-d. que dans sa phase de construction I, cette chapelle avait déjà un chœur quadrangulaire. Mais les autres faits établis parlent contre cette supposition.

Par ces recherches, l'auteur conclut que la classification primitive des chapelles est confirmée: la I^e phase fait partie de l'antiquité s'achevant et du début du Haut Moyen âge, la IIe phase se range dans la période préromane, à la limite entre la Haut Moyen âge et le Moyen âge mur. Bien que les édifices conservent dans la IIe phase la forme ancienne, qui a ses conceptions dans l'art antique, ils sont sous l'influence de l'architecture de l'Europe Occidentale du Haut Moyen âge.